

СТИХОСБИРКАТА НА ВЕСЕЛИН ХАНЧЕВ „ИСПАНИЯ НА КРЪСТ“

РАЛИЦА МАРКОВА

Испанската гражданска война от 1936—1939 г. е едно от онези събития в човешката история, които получиха особено широк обществено-политически и културен резонанс. Вътрешният конфликт на една нация прерасна в сблъсък с международно значение и дълбоко отражение върху историческите съдбини на Европа. Тази братоубийствена война отне около един милион човешки живота и причини на Испания огромни материални разрушения. Над половин милион души, сред които цветът на испанската интелигенция, отидоха за няколко десетилетия в емиграция. Кървавият двубой, който доведе до разделение на испанската нация и представляваше по същество общонационална трагедия, бе отразен от десетки творци от различни страни: А. Мачадо, Р. Алберти, М. Ериандес, П. Неруда, Н. Гилен, С. Валехо, М. Колцов, И. Еренбург, Ст. К. Нойман, А. Малро, Ъ. Хемингуей и др. Испанската гражданска война получи широк отклик и в творчеството на редица български поети и писатели: Н. Вапцаров, Мл. Исаев, Л. Стоянов, Ал. Геров, Кр. Пенев, В. Ханчев, Св. Минков, М. Грубешлиева, Кр. Белев. Испания, която до 30-те години на века е стояла извън орбитата на системните духовни интереси на българина и до голяма степен е била за него „terra инкогнита“, „една загубена страна на рицари и на плата“, по точния израз на Вапцаров, една държава някъде накрая на земята, изведнъж му става близка и скъпа. Българската общественост е следяла с трепет испанските събития през онези тревожни години, вълнувала се е от всеки обрат на испанския фронт, приемала е като собствена участ трагедията на един далечен народ, изживяващ неимоверни страдания. В тази обществена атмосфера се появява първата стихосбирка на Веселин Ханчев „Испания на кръст“ (1937), представляваща особено интересен факт в нашата литература от втората половина на 30-те години.

Изследователите на Ханчев или отминават с мълчание неговия поетически дебют, или говорят само с няколко думи за него, като изтъкват неопределеността на идейните позиции на младия автор, нежеланието му да вземе страна в испанския конфликт и сериозните художествени недостатъци на книгата, бегло споменавайки за актуалността ѝ през онези години¹. В този смисъл показателна е например оценката, която Б. Делчев дава на „Испания на кръст“:

„Както и да се преценява, едно е безспорно — че стихосбирката „Испания на кръст“ е родена от най-важната политическа тема на момента и тъй или инак отговаря на една обществена поръчка. Тя е изпълнена със съчувствие към испанския народ, станал жертва на кърваво посегателство, и показва, че нейният автор е живял с вълненията, които

¹ Вж. по този въпрос: Б. Делчев. Един поет се ражда. — В: Родени между две войни. С., 1963, 32—34; Ив. Попиваинов. Веселин Ханчев. — Литературна мисъл, 1968, кн. 6, 82—83; С. Правачанов. Веселин Ханчев. Литературнокритически очерк. С., 1971, 18—19; Ив. Гранитски. Веселин Ханчев. Шрихи от постиката му. — Литературна мисъл, 1979, кн. 6, с. 21; Б. Кунчев. „И мислите да правят в тебе рани...“ — В: Един бял лист, едно перо. С., 1981, с. 120; М. Наимов и ч. Едно поколение. С., 1981, с. 29; Ст. Коларов. „О, трябва този свят да се изстрада...“ — В: Свобода и любов. С., 1985, 163—165.

до голяма степен определяха емоционалната атмосфера на онези години. За жалост обаче той не е успял да се издигне до идейната и етическа висота на поставената художествена задача.²

Тази негативна оценка се базира на привидната еднородност и еднолинейност на книгата, без да се опита да потърси вътрешните ѝ противоречия, онези отделни проблясъци на поетически талант и идейна насоченост, които се откриват при по-внимателното вглеждане в съдържанието ѝ. Досега у нас няма цялостно изследване на стихосбирката „Испания на кръст“. Именно това ще се опитаме да направим тук.

* * *

Първата книга на Веселин Ханчев „Испания на кръст“ излиза от печат през март 1937 г., когато младият поет още не е навършил осемнадесет години (роден е на 4 април 1919 г.) и е ученик в Старозагорската гимназия. За нея се публикуват пет рецензии, което говори, че тънчката стихосбирка далеч не остава незабелязана от читателите и критиката³. Излизането на книгата се предхожда от публикациите на три от включените в нея стихотворения в два последователни броя на в. „Час“ през февруари 1937 г. Това са стихотворението „Картина от Испания“, което в книгата получава заглавието „Победа“ и става осмо поред от първата ѝ част — „Вихърът“, — и стихотворенията „Майките“ и „Плачът на земята“, които влизат със същите заглавия в сборника съответно като шесто от първия цикъл („Вихърът“) и второ от втория цикъл („Ужасът“). Между публикациите във в. „Час“ и текстовете на същите произведения в книгата има известни различия. Най-същественото от тях е прибавянето на една нова строфа към стихотворението „Победа“ в стихосбирката „Испания на кръст“⁴. След Девети септември Ханчев се връща на два пъти епизодично към темата за Гражданската война в Испания и нейните трагични последици, като подхожда вече от определени идейни позиции към испанската драма в стихотворенията си „Испанска приспивна песен“ (1946) и „Романсеро за Хосе Санча“ (1962). Но цялостна представа за неговото отношение към тези събития дава именно ранната му книга „Испания на кръст“.

Рецензиите за стихосбирката на Ханчев са показателни за вниманието, което критиката отделя на дебютиращия поет. В тях са отбелязани някои от характерните особености на книгата — искреният хуманизъм на младия автор, романтичният полъх, мъката от страданията на испанския народ, съчувствието към трагичната съдба на испанската жена, несъвършенството на поетическата форма. Като цяло тези отзиви се отличават с доброжелателно отношение към начинаещия лирик и с увереност в бъдещото му творческо развитие. Обширната рецензия на П. Пенев във в. „Литературен глас“ изтъква като основно чувство в „Испания на кръст“ изстрадания хуманизъм на Ханчев, който иска „да огрее слънцето на свободния човек в оная страна на кастанети и тимпани, в която и днес Дон Кихот размахва безпомощно ръце над света, за да намери или за да установи вечния блян на човека по щастие, спокойствие и творчески мир“, съчетан с дейно съпричастие с борбата на испанския народ. В рецензията си за книгата, публикувана в плевенското списание „Златоструй“, А. Мандиков прокарва паралел между трагичната историческа съдба на България и Испания и се спира по подробно на образа на майката, който според него олицетворява ужаса на войната. Дора Ф. Василева обнародва рецензия за „Испания на кръст“ във в. „Полет“, като отбелязва някои особености на книгата, характерни според нея изобщо за младежта — състрадание, милосърдие

² Б. Делчев. Един поет се ражда. — В: Родени между две войни, с. 34.

³ П. Пенев. „Испания на кръст“. Стихотворения от Веселин Ханчев. — Литературен глас, г. IX, бр. 353, 5. V. 1937, с. 7; А. Мандиков. Веселин Ханчев: „Испания на кръст“. — Златоструй, Плевен, г. VIII, ноември 1937, кн. 2, с. 39; Д. Ф. Василева. Стихосбирката на Веселин Ханчев. — Полет, г. IV, 24. IV. 1937, бр. 5, с. 2; Трезволоб. „Испания на кръст“ — стихове от Веселин Ханчев. — Култура, г. I, бр. 3, 5. V. 1937, с. 4; В. М. „Испания на кръст“, стихове от В. Ханчев. София, 1937 г. — София, г. IX, бр. 530, 28. VI. 1937 с. 2.

⁴ Вж. двете публикации във в. „Час“: В. Ханчев. Картина от Испания. — Час, г. III, бр. 22, 3. II. 1937, с. 3; В. Ханчев. Майките. Плачът на земята. — Час, г. III, бр. 23, 10. II. 1937, с. 6.

към хората, вяра в бъдещото щастие. На хуманизма на младия автор спира вниманието си и Трезволюб (псевдонимът не е разкрит) в краткия си отзив във в. „Култура“, без да прави по-обширна и по-определена оценка на стихосбирката. Във в. „София“ излиза и съвсем кратък отзив за „Испания на кръст“, подписан с неразкритите досега инициали „В. М.“, който по същество просто дава информация на читателя за излизането на книгата, без да взема определено отношение към нея. В тази гама от критически оценки все пак се забелязва нещо общо — наблягането преди всичко върху общоуманистичния патос на стихосбирката, върху съпричастието на младия автор към страданията на испанския народ, избягването на цялостен и подробен анализ на произведението, пренебрегването на социалния критерий. Отзивите имат твърде общ и неопределен характер, но самото им отпечатване свидетелства за актуалността на разглежданата проблематика, за това, че дебютната стихосбирка на Ханчев до голяма степен улучва талвега на обществените вълнения през онези тревожни години и по своеобразен начин се вписва в емоционалната атмосфера на времето.

В кратките уводни думи към стихосбирката самият В. Ханчев разяснява причините за написването ѝ и нейните особености, като набляга върху общоуманната ѝ насоченост:

„В тая скромна книга се заключват песните за един чужд нам, но страдащ и облян в кърви народ. Тя не взема страна. Тя е преди всичко — човечна. Нека тия песни не се четат с предубеждение, а с топло, човешко съчувствие към всички ония същества, към ония народ, разпъван на кръст, на който е посветена тая книга. И нека разстоянието, което ни разделя и чужд от тоя народ, бъде премахнато от човешината.“⁵

Вероятно този увод, възторженият предговор на Г. Томалевски, който пише, че „идеализъм, съчувствие и човечност са качества предимно на младостта“⁶, както и твърде общият характер на книгата са станали причина изследователите да говорят за абстрактен хуманизъм на поета, за идеологическа незаангажираност в конфликта, за еднообразие и монотонност на художественото съдържание на „Испания на кръст“, за примиренческата позиция на автора спрямо жестокостите в испанската война. Тези твърдения обаче не са подкрепени от задълбочен анализ на творбите и са плод на едно до голяма степен стеснено литературоведско мислене, което се ръководи само от категоричния социалнополитически критерий, без да държи сметка за универсалния характер на нравствено-етичните ценности, чието общочовешко значение играе особено голяма роля в литературата и изкуството. По този начин, обвинявайки младия поет, че не е заел определена политическа позиция в първата си стихосбирка, изследователите на практика стигат до извода, че в нея изобщо липсва всякаква авторова позиция по отношение на испанската война — дълбоко невярно обобщение, с което в никакъв случай не можем да се съгласим. Ще приведем например мнението на С. Правчанов:

„Испания от 1937 за него е преди всичко земя на всеобхватното черно страдание. Двата цикъла на сбирката му — „Вихърът“ и „Ужасът“ — са пронизани от мъка и болка; кръвопролития, смърт и пожарища витаят над „неговата“ Испания; страданието е г л а в н а т а (разр. С. П.) и единствена тема на стиховете му; страданието — лишено от социален аспект, въобразено и почувствувано в най-„чистия“ му израз, когато не се сочат виновници, не се разграничават жертви от палачи, не се дири сметка за извършените престъпления, а съвестта се самозадоволява с някакво умиротворяващо човеколюбие, ч о в е к о л ю б и е и з о б щ о“ (разр. С. П.)⁷.

В подобен дух звучат и негативните характеристики на другите изследователи за стихосбирката „Испания на кръст“. „Позицията на автора още не е определена“ — отбелязва Ив. Гранитски⁸. Според Б. Кунчев книгата е израз преди всичко на „съчувствието на младия поет към страданията на един далечен народ“⁹. Ив. Попиванов я смя-

⁵ В. Ханчев. Испания на кръст. С., 1937, с. 7.

⁶ Пак там, с. 9.

⁷ С. Правчанов. Веселин Ханчев. Литературнокритически очерк. С., 1971, 18—19.

⁸ Ив. Гранитски. Веселин Ханчев. Шрихи към поетиката му. — Литературна мисъл, 1979, кн. 6, с. 21.

⁹ Б. Кунчев. „И мислите да правят в тебе рани. . .“ — В: Един бял лист, едно перо. С., 1981, с. 120.

та за „предтворчески период“ на поета Ханчев¹⁰. „Би било пресилено да търсим в тях (в стихотворенията — б. м., Р. М.) някаква сериозна литературна стойност“ — пише М. Наимович¹¹. „Защитата, която той поема, е „преди всичко човечна“, него го ръководи „човешината“ — подчертава Ст. Коларов¹². Тези прекалено категорични обобщения логично водят до подценяване на книгата, до омаловажаване на истинското ѝ място в историята на българската литература. Десетилетия наред около стихосбирката „Испания на кръст“ витае дух на пренебрежение и снизходителност като към първа, погрешна крачка в литературата на един талантлив творец, който по-късно бил намерил истинския път и разгърнал пълноценно възможностите си. Над тази книга и до днес сякаш тежи някаква табу, което кара литературоведите да я подминават с недомлъвки, упорито избягвайки да я анализират. Като създаваме противоречивия характер на Ханчевия поетически дебют, ние не се стремим към апология, а желаем да разкрием неговата реална литературноисторическа и художествена стойност. И така — какво по-точно представлява първата стихосбирка на Ханчев? Наистина ли тя не взема ничия страна? Притежава ли някакви идейно-естетически достойнства? Един по-подробен анализ на книгата би ни довел до интересни и в много отношения неочаквани констатации.

Стихотворенията, включени в „Испания на кръст“, са писани през втората половина на 1936 и началото на 1937 г., което говори за бърз, спонтанен отклик на младия Ханчев на събитията в Испания. Неговите поетически възгледи относно испанската война са най-близки до цикъла „Испански мотиви“ от излязлата през декември 1937 г. стихосбирка на Мл. Исаев „Тревожна планета“. Ненавършилият осемнадесет години поет има твърде смътна, романтична представа за Испания, която познава само от книгите. Липсата на преки лични впечатления от тази страна оказва своето отрицателно отражение върху художествената стойност на стихосбирката. И все пак „Испания на кръст“ не е плод на литературната мода на момента, а искрен, чисто спонтанен вик на изстрадащо съчувствие към терзанията на испанския народ, израз на още неопределен в социално отношение хуманизъм, който по-нататък ще се конкретизира и задълбочи. В късната поезия на Ханчев господствуват две основни чувства — изстраданият хуманизъм и неугасимият стремеж на поета към творческо преоткриване на света, към новаторско пресъздаване на вече познатите неща. И ако в „Испания на кръст“ е невъзможно да открием това по-късно родило се у поета творческо отношение към живота и човека, то корените на неговото човеколюбие, на искрения, изстрадаен хуманизъм се забелязват още там. Ханчев е поет, органично чужд на позата, и макар че несвършените стихове на „Испания на кръст“ са много далече от зрялата му лирика, в тях се открива същата искреност и неподправеност на тона.

Несъмнено голяма трябва да е била гражданската смелост на начинаещия поет, за да дебютира с книга, която по самата си тематична насоченост вече говори за общите прогресивни възгледи на автора си, за дързостта му да засегне невралгичните събития на момента. Защото въпреки своята идейна незрелост и художествени несвършенства „Испания на кръст“ е единствената стихосбирка в нашата литература, посветена изцяло на събитията от Испанската гражданска война. Тя свидетелствува и за нещо друго — че Ханчев още с първата си книга се насочва решително към съвременната тема, към конфликтите и хората на своята епоха, избирайки една твърде актуална за онези години проблематика. По-късно той ще премине от интернационалната към родната тематика, ще развие и задълбочи своето поетическо майсторство, но някои показателни кълнове се забелязват и в първата му стихосбирка. В нея проличават и добрата обща литературна култура на младия автор, стремежът му да избягва публицистичния тон, така чест при поетическото изобразяване на политически събития, известно умение за изграждане на художествените образи и сравнителна обработеност на стиха, на езика и стила, които обаче той тепърва ще има да развива. Но като цяло книгата свидетелствува и за видимата младежка незрелост на включените в нея творби. Тя изобил-

¹⁰ Ив. Попиванов. Веселин Ханчев. — Литературна мисъл, 1968, кн. 6, 82—83.

¹¹ М. Наимович. Едно поколение. С., 1981, с. 29.

¹² Ст. Коларов. „О, трябва този свят да се изстрада...“ — В: Свобода и любов. С., 1985, с. 163.

ствува с неоригинално, дори шаблонно подбрани образи, на много места се откриват явно версификаторство, описателност, многословие, известна монотонност и прекалени повторения, в някои творби личи безспорна книжност, литературност, която обаче не достига до маниерност и изкуственост на стиха. На редица места се забелязват по-близки или по-далечни отгласи от поезията на Яворов, Дебелянов, Разцветников, Фурнаджиев и Смирненски. Всичко това ни дава основание да говорим за „Испания на кръст“ като за вътрешно противоречива в идейно и художествено отношение книга, в която има много неизбистрени неща, но в която се забелязват и някои обнадеждаващи проблисъци за бъдещо поетическо развитие.

Книгата се състои от два цикъла — „Вихърът“ и „Ужасът“, — всеки от които съдържа по десет стихотворения. Те оформят един завършен тематичен кръг — страданията и болката на испанския народ във вихъра на гражданската война, на няколко пъти наречена от Ханчев „братоубийствена“. С общата тоналност на сборника хармонизира и експресивната корица, дело на художника Преслав Кършовски — огромен черен кръст на фона на бушуващи пламъци, губещи се в безкрайността, превърнали се в символ на кървавия конфликт. В стихосбирката има твърде малко конкретни детайли, насочващи към испанските събития, и това явно се дължи не само на недостатъчната осведоменост на автора за Испания, а преди всичко — на факта, че в отричането на братоубийствения сблъсък в тази страна той влага общочовешки смисъл — отричане изобщо на войната като античуманно явление. С удивителна настойчивост и изострена чувствителност за човешкото страдание младият поет изобразява не парадната страна на бойните действия, не победите и блестящите триумфи на двата воюващи лагера, а обратната страна на войната: кървите, ужасите, разрушенията, глада и мизерията, които тя поражда. Така се оформят два вътрешни тематични подкръга (разделението е относително): жертвите, материалните щети, разрухата, които войната носи на Испания, на нейния народ, култура и история, и трагедията на испанската жена — майка, съпруга, сестра и любима, — която не само загубва най-скъпия си човек, но и изнася върху собствения си гръб страшните последици на бойните действия. Към първия тематичен подкръг (условно казано) принадлежат стихотворенията „Испания“, „Мадрид“, „Атаката“, „Победа“, „Прокудените“, „Смъртта на заложниците“, „Ямата на мъртъвците“, „Плачът на земята“, „Лей се, дъжд“ и „Пожарите“, а към втория — стихотворенията „Ечеше жестокия бой“, „Очакващите“, „Майките“, „С поглед крокъ“, „Застава майката“, „Домът“, „На разрушената „Гран Виа“ и „Притиснала за сетен път“. Извън тази условна класификация можем да поставим стихотворението „Над гладните тъпши“, с което завършва книгата, и „Майко моя“ — творбата, която е идейно-художествената кулминация на стихосбирката и съдържа някои нови за Ханчев моменти, които ще се развият в поезията му от началото на 40-те години.

В уводното стихотворение „Испания“ младият автор се опитва да обясни причините за избухването на братоубийствената гражданска война, като се обръща към историята на страната. Без да търси класова оценка на конфликта, той открива тези причини във войнствен дух на съвременните испанци, който е наследник на „огънят вечен на дедите-номади“, в своеобразната историческа съдба на Испания, в която древните ибери са се смесили с дошлите по-късно „готи, римляни, гърци, финикийци, вандали. . .“, съдба, обвеляна от жестоки и романтични легенди:

Преди много години, според тъмни поверия,

тук кръстосвали диви, първобитни тъпши —

те, децата на тъмна, размирна Иберия,

полухора, в които вечен огън кипи.

Тръгвайки от тази погрешна изходна позиция, поетът обяснява всички кървави събития в историята на Испания с характера на испанците, у които често „пламвал зовът на всеки кървав скитник-баща“ и именно този зов, преминавал столетия наред над инквизиторските клади и бикоборските арени, е ожесточил народа на тази земя и го е научил да гледа без жал на живота. В романтичната си наивност младият Ханчев

се обръща с гняв и възмущение пряко към самите испанци, предизвикали новия кръвен конфликт, защото у тях „се бунтува неспокойната кръв на вандали и хуни“ и те разрушават прекрасната си земя, люлка на хилядолетна култура. Поетът не успява да проникне по-дълбоко в истинските причини на гражданската война. Във втората половина на стихотворението той сменя третото лице с второ, което променя начина на повествуване и засилва емоционалния тон на епилога:

Ти умираш убита, клета, черна Испания,
на културата майка, на легендата кът!
Теб, народе, сред кръви, сред черни страдания
вечно ще мъчи на войната грехът! . . .

Преките обръщения, повторенията, изрази като „черна Испания“, „черни страдания“, „черни витези“, „черните сенки“, „земьо черна“, „черна и нерадостна вълна“ и др., където епитетът „черен“ събира в себе си цялата трагика на войната, думи като „срам“, „позор“, „грях“ ще се срещат непрестанно по-нататък в стихосбирката, придавайки мрачен и донякъде архаичен колорит на езика ѝ.

Във второто стихотворение — „Мадрид“ — поетът конкретизира изображението, пресъздавайки образа на столицата, към която се движат вражеските войници. Но това конкретизиране е непълно. Читателят не узнава кои са „настръхналите войници“, тръгнали да превземат чрез жестока битка Мадрид, наречен от поета „град на вечните поверия“. За Ханчев е по-важно да пресъздаде образа на столицата, в която нахлува врагът и която вече е „на ужасите град“. Смяната на описателните сцени с преки обръщения, както и на стиховата форма (шестостъпен ямб в първата част с тристъпен амфибрахий във втората) води до обща смяна на ритъма и на емоционалния тон на творбата. Градът дими „сред съсипни и смрад“, изпълнен с озверени войници, всички културни ценности загиват в грохота на боевете, рушат се сгради, музеи, черкви, дворци, горят книги и картини. Ужасен и отвлечен от кръвопролитията, поетът издига ръце с патетичен и императивен тон към сражаващите се, завършвайки творбата с реторичен въпрос:

Рушете Мадрид и Испания
в димящо от кръви море,
пустиня земята да стане,
ръцете ви кой ще възпре?! . . .

Този вик на възмущение и болка пронизва цялата книга.

Близко по тематика и емоционален тон до „Мадрид“ е следващото стихотворение „Атаката“, в което е дадена общата картина на бойно нападение и отново е изразен безсилният гняв на поета от кръвопролитията. „Тръба тревожно счува тишината“ и войниците се хвърлят в бой под пламналото небе и кръвавия дъжд, за да сеят смърт със своите танкове и картечници. Мирният живот е останал някъде много далече, в миналото, вече никой не си спомня за него, и затова с такава бездънна тъга звучи гласът на поета:

И някъде много далечни
остават жени и деца,
полята, огрени от слънце,
спокойните, родни селца.

Ханчев отново сменя размера — петостъпният ямб е заменен с тристъпен амфибрахий, използвава приповдигнатия, императивен тон, прибегва до елиптически и възклицателни изречения, ускорява ритъма, за да засили драматизма, а във втората част на стихотворението се отъждествява с войниците (повествуването там се води от първо лице), въвежда реторични въпроси, за да изрази целия си ужас от човешката жестокост. Творбата внушава идеята, че по време на войната неповторимият човешки живот няма никаква стойност, защото битките са „идолът скъп“ на воюващите, наречени от Ханчев „кървави, черни витези“, а земята се е превърнала в пустиня. Войната озверява хо-

рата, пробужда у тях неподозирана жестокост, деформира психиката им. Безнадеждност вее от стихотворението, в което като вариации на авторската мисъл за характера на братоубийствения конфликт могат да се посочат шеста и десета (последната) строфа:

Тук враг срещу врага въстава,
жесток, безпощаден, суров,
и звярът пробуден остава
над всяка човешка любов,
...

И брат срещу брата въстава,
жесток, безпощаден, суров.

Зла орис тука не дава
да пламне човешка любов.

Атаката е успяла, войските са победили и влезли в града. Но каква е цената на тази победа? По улиците стенат ранени, горят сгради, а победните танкове прегазват всичко по пътя си. Стихотворението „Победа“, логично свързано с „Атаката“, разкрива цената на триумфа, сцените на насилие, които неизбежно започват след всяка победа. В творбата отново има пределна неконкретизираност, не се разбира кои са всъщност влезлите в града войски, но тази неопределеност се компенсира от искрена болка на поета по жертвите на войната. Хуманизмът му достига особена сила в третата, най-въздействащата строфа на произведението, в която вниманието е приковано към загиналата майка и мъртвото ѝ дете, ненужни и чужди на победното ликуване на войските, които всъщност са станали причина за смъртта им. Обикновеният човек е първата жертва в тази война, макар че няма никаква вина:

Но никой не спира пред майката, паднала в боя,
и никой не плаче над мъртвото, бледо дете, —
над тях се разлива на ужаса кървав пороя,
в часа на победата димна — защо им са те?

Тази строфа липсва в публикацията на стихотворението във в. „Час“, където творбата носи твърде общото заглавие „Картина от Испания“. А именно това четиристишие придава силата и хуманистичния заряд на „Победа“¹³.

Но войната носи не само смърт, а и разруха, запустение, лишава от дом хиляди хора. Останали без подслон, по-нещастни дори от зверовете и птиците, които все пак имат някаква убежище, те са принудени да напуснат родния си край, за да отплуват с кораби към далечни земи, където се надяват да намерят прехрана. Стихотворението „Прокудените“, въпреки известна описателност и на места дори многословност, внушава трагичното чувство за жестоката съдба на обикновените хора, преследвани от глад и болести, пред които застава целият ужас на бъдещето. В мрачната картина на запустението, която рисува Ханчев, се долавят далечни отгласи от Яворовата элегия „Безянци“:

Там родните огнища опустяха —
грамади със димящи съсипни.
Ноще потоци лумнали заливат
със ярък огън небесата
и само псета в самотата
на тия безответни дни
издигат кървави очи и вият —
съпътници на братската война.

Най-страшното нещо е да останеш без родина — дори смъртта е за предпочитане пред такава участ. Прокудените нямат нищо, освен спомена за бащиното огнище, кой-

¹³ В. Ханчев. Картина от Испания. — Час, г. III, бр. 22, 3. II. 1937, с. 3.

то все повече изледнява във времето и затова думите на поета звучат с особена безнадеежност:

А те вървят по друмишата земни —
бездомните чеда на майка клета.

Единствено морето може да приеме нещастниците в своите бездни, да ги приюти в глътните си, за да ги спаси, да ги избави от „дните по-лоши и по-черни от смъртта“. Поетът сочи този изход като единствено възможен.

Същите тонове на мрачна скръб, на униние и безнадеждност откриваме и в стихотворението „Смъртта на заложниците“. Чувството отново е удавено в описателност и многословие, отново се открива и чуждо влияние — този път отглас от поемата на Асен Разцветников „Удавници“. Но чрез мрачните и зловещи краски на изображението, подсилено с обичайните за ранния Ханчев реторични въпроси и синтактичен паралелизъм, е пресъздаден ужасът на очакването за изпълнение на присъдата върху заложниците, както и самият разстрел.

В същата мрачна гама, но в още по-трагични тонове е нарисувана зловещата картина на смъртта в стихотворението „Ямата на мъртъвците“. Поетът ненапрасно я сравнява с разтърсващата живопис на Гоя, пораждаща кошмарни видения. Небето надвисва ниско и мътно над хората, а в земята всеки гроб зее „като знойна язва“. Всички са равни в ямата на смъртта, където „врагът е брат, богатият е беден“ и над която няма дори кръст, за да посочва кои са умрелите. Над тази яма „орляци стръвни слизат“, за да търсят мърша, а тя очаква още мъртъвци, в нея сред труповите „нечий мъртъв лоб“, гротесково ухилен, се надсмива над останалите живи хора. Цялото стихотворение оставя кошмарно впечатление у читателя, който просто зримо може да си представи зловещата яма и летящите над нея хищни птици, привлечени от убитите.

Жестокоците, кръвопролитията, масовите убийства са унищожили мирния труд, опустошили са плодородната земя, превърната в бойно поле. Стихотворението „Плачът на земята“, написано в петостъпен хорей, едно от сравнително сполучливите в книгата, разкрива именно тази страна на войната. Земята, която поетът смята за своя майка, е прорязана от окопи и оплаква своите мъртви. Написано като обръщение на автора към нея, с умело използване на епитетите и синтактичния паралелизъм, стихотворението „Плачът на земята“ оставя у нас не само скръбно, елегично чувство, но и впечатление за упоритото повтаряне на един музикален мотив, звучащ в три вариации, макар че в него се откриват известни прилики с Фурнаджиевата балада „Конници“, притежаваща естествено много по-голяма въздействаща сила:

Дето бяха плодните полета,
там окопи зинали стоят.

Земьо черна, земьо моя клета,
плачеш ти над своята мъртва гръд!

Няма вече тежки злагни жътви,
няма вече песни, танци, смях!
Плачеш ти, земя, за толкоз мъртви,
плачеш ти над всеки кървав грях.

Изгоряха ниви и полета,
черни мрежи само зорко бдят.

Черна си и скръбна, майко клета,
плачеш ти пред своята близка смърт.

Над тази опустошена от сраженията земя плющи проливният дъжд, но благодарните му струи не могат да измият кръвта на хилядите убити и да изтрият сълзите на сираците, никога повече тук няма да шумят избуялите ниви. Именно тази мисъл внушава силно емоционалното стихотворение „Лей се, дъжд“, написано като повелително обръщение на поета към дъжда и бурята, с повтарящ се след всяка строфа рефрен „Лей

се, дъжд, порои свличай!“ с известни вариации. Ханчев се чувства съпричастен с човешката мъка, със страданията на обикновените хора в жестоката война, поема частича от неимоверната им болка. В творбата се появяват стихове, които я сродяват със стихотворението „Майко моя“ — идейно-художествената кулминация на сборника „Испания на кръст“:

Черна нощ, закрий позора,
кървавите и злите рани!

Паку мене ще остане
мъката на всички хора.

Черна нощ, закрий позора!

Че кръвта на всички хора
като буря ще се вдигне,
чак до Бога ще достигне,
като облак из простора —

тя, кръвта на толкоз хора!

Ввеждането на образа на Бога тук не е случайно. Той се появява и в редица други стихотворения в книгата, но винаги е разкрит косвено, чрез непрекъснатите обръщения на поета и на героите — страдащите испанци — към него. В тази окървавена земя, където „нощта е ден, денят — по-чер и от нощта“, където всичко загива в боевете, а „любовта и Бог са без цена“, упованието на Божията милост остава единствената надежда на хората. В тяхното въображение (проекция на наивното въображение на младия поет) Бог се рисува като утешител, като Спасител, като всемогъща сила, която има власт да върне всичко, изгубено от хората във военния вихър (стихотворението „Пожарите“). Подобна идея откриваме и в стихотворението „Ечеше жестокият бой“, където тема на изображение става трагедията на испанската жена, понесла върху себе си най-тежкия кръст на войната. Изображението в тази творба върви в две паралелни линии — битката между двете войски в селото и молитвите на жените в параклеса към Божия син да спаси „синовете на черна Испания“. Образът на Исус Христос тук, както и в цялата стихосбирка, е разкрит косвено, в традиционен план — само като Спасител на света, който трябва да възцари отново човешката любов над Испания. Жените-героини на стихотворението също са представени еднолинейно — само като пасивни страдалки, лишени дори от минимална самостоятелна воля и разбиране за истинския характер на войната, като неспособни да вземат страна в нея, като беззащитни жертви и мъченици, уповаващи се само на Божията милост. Все в този дух е изграден образът им в цялата стихосбирка и това хармонира с цялостната миньорна, трагична тоналност на книгата. Без да пренебрегваме традиционно силната религиозност на обикновената испанка през онези години, ще отбележим, че у Ханчев тя е твърде преувеличена и абсолютизирана. Подобно едностранчиво разглеждане от страна на поета не отговаря на действителната активна роля на жената през Испанската гражданска война, и с това създава един по същество непълен и донякъде неверен неин образ. Но положителното е, че съвсем младият Ханчев, със своята изострена чувствителност към човешката мъка и страдание, е усетил като своя трагедията на жената майка, вдовица и съпруга и ѝ е отделил почти половината от творбите в книгата си.

В стихотворението „Очакващите“ са пресъздадени мъчителните преживявания на жените, които напрасно с дни очакват да се върнат мъжете им. Всяка стъпка навън ги изпълва с ново трепетно напрежение и последна надежда. Очите им са вече „изгорели“ от плач и мъка, страшно зяят техните „святи, кръстни рани“, децата им също напусто ще очакват завръщането на бащите си. Безнадеждност лъха от стихотворението и от гласа на поета, който осъзнава размерите на трагедията:

Ужасът на боя кървав
много гробове изрина, —
никой, никой не се върна,
който в ужаса замина!

Едно от най-трагичните стихотворения в сборника е „Майките“, посветено на жените, изгубили в кърватата война синовете си. То е пронизано от дълбока обич и тиха нежност, от болката на поета по хилядите жертви и звучи като вопъл, като реквием. На фона на „пожарите зли над града“ майките, търсещи гробовете на убитите си синове, „присъпват смирени и святи“, следи се с общата мъка на Испания. В съзнанието ни се запечатва образът на тъжната върволица от облечени в траур жени, чиито черни сенки се люлеят в нощта над пустото бойно поле като мълчаливо обвинение за нещастията. „Велики и святи“, „святите, вечни жени“ ги нарича Ханчев, предавайки със съгъстени краски силата на майчината обич и горест. Той обаче отново не се опитва да проникине по-дълбоко в истинските причини на трагедията, а се задоволява с общо обяснение за братоубийствения ѝ характер:

И всяка понесла съдбата
на тая несретна страна,
проклена навеки злината,
която у брата към брата
запали жестока война.

Жената, и то преди всичко жената от народа, е показана като мъченица и жертва на жестоката война. Тя не само загубва синовете си на бойното поле, но и в пожарите и глада на големия град е сама със своето малко дете, обречено на гладна смърт. Стихотворението „С поглед кротък“ рисува образа на тази майка страдалка, неизвестна, безименна, събрала в себе си цялата мъка на испанския народ. Около главата ѝ сякаш сияе ореол, тя е скръбна и чиста като светлица, обгърната от нежността и обичта на поета, които са му позволили да създаде едно пронизано от дълбока болка и тих упрек стихотворение, подсилващо чувството с реторични въпроси и синтактичен паралелизъм, предаващо самотата и безнадеждността на две нещастни души в сражаващия се град:

С поглед кротък, с блага светлина,
озарила нейното лице,
тя върви — безименна жена,
стиснала детето си в ръце.

В бурята, която смята всичко,
в бурята с детето крачи тя.
Те са тъй ненужни и самички —
като в кал захвърлени цветя!

В това стихотворение прозира искрено изживяна мъка и болка от човешкото нещастие, което поетът е приел като свое. Със своята запомняща се образност то носи предчувствието за бъдещо поетично развитие на автора, което го нарежда до „Майко моя“ и „Плачът на земята“ — сполучливите стихотворения в книгата.

С удивителна настойчивост младият Ханчев се обръща към темата за трагедията на жената и детето в испанската война и в други стихотворения — „Застава майката“, „Домът“, „На разрушената „Гран Виа“, „Притиснала за сетен път“, — образуващи един вътрешен кръг. В ужасите на войната майката, чиито очи са вече пресъхнали от изплаканите сълзи, и нейното дете са частица от бездомните тълпи, които ги влекат със себе си и накрая ще ги пометат. Гладът, неизменният спътник на войната, е изобразен почти осезателно в творбата:

Гладът пристъпя, дебне и души
и над унилите тълпи ехидно слиза —
съюзник чер на черната война.

И тръгва с гладните тълпи една жена,
до своята гръд притиснала дете...

(„Застава майката“)

Страданията на невинните жени и деца са тъй големи, че от устата на автора неволно се изтръгва вик на протест към Бога и неговото безразличие към човешките съдби:

А Той е глух и ням и тъй далече! . .

(„Застава майката“)

Но този единствен проблясък е много слаб и се загубва в общия миньорен и безнадежден тон на стихосбирката.

Вариант на темата, развита в „Застава майката“, е и следващото поред стихотворение „Домът“. Загубила дома си, майката тръгва да търси късче хляб за детето си през настръхналия град. Там „сенките на хиляди убити“ дирят изгубените си близки и в мрака „избухваше снаряд подир снаряд“ („На разрушената „Гран Виа“). Централният мадридски булевард „Гран Виа“ представлява куп от съспини. Първата строфа на стихотворението неволно ни отправя към финала на поемата „Йохан“ на Смирненски, въпреки съвсем различната идейна основа на двете творби:

На разрушената „Гран Виа“ тя се спря,
притиснала до себе си детето.

Пред нея беше кърваво море,

зад нея — неизвестност, откъдето

пълзяха в мрака глад и зимен студ.

По-нататък обаче в изпълнената с безнадеждност и униние картина е въведен ангелският глас, който утешава героинята, че не е сама в нещастieto си, защото е „светица-майка“ и носи заедно с хилядите други испански жени „мъките на тежкия си кръст“. Тя не е сама, но вече никога няма да намери дом и тишина, защото всичко е безвъзвратно изгубено.

Същите миньорни настроенния откриваме и в стихотворението „Притиснала за се-тен път“, логично завършващо тематичния кръг от творби за трагедията на испанската жена. Там с леки, акварелни тонове е нарисуван образът на умиращата майка, която пада „в бесния куршумен вихър“, притиснала до себе си детето — единственото, което ѝ е останало на този свят. Стихотворението е пронизано от нежността и обичта на поета към нещастната жена и детето ѝ, станали жертви на войната, и същевременно в него се долавят нотки на християнско всеопрошение. Преди смъртта някакво божествено умиротворение обгръща майката, в чиито очи, подобни на „безмълвна, скръбна равнина“, няма злоба, а само тъжно примирение. Това е предсмъртната тишина на небитието, илюзията за спокойствие и забравя, наречена от автора „божествена, невидима пътека“, която ще освободи нещастницата от земните страдания. Това е илюзията и на самия поет за избавлението от ужасите на братоубийствената война.

Стихотворението „Над гладните тълпи“, с което завършва книгата, отново събира в себе си двете главни теми — за масовите страдания и жертви в Испанската гражданска война и за трагедията на жените и децата, останали беззащитни в този озверен свят. Сред грохота на канонадата и огнения дъжд падат хиляди хора, безброй майки и деца загиват „сред таз борба, в която няма милост“, за да наситят кървавия дух на войната, който иска все нови жертви. Неговият образ, изграден в мрачни краски във финала на творбата, наподобява кървавия облик на древноизточните езически божества, върху чиито камени изваяния са били извършвани човешки жертвоприношения:

И сякаш някъде, жадуващ толкоз стръв,
на братската война духът жесток се ражда

и в жертвите, облени в своята кръв,

насища с кръв жестоката си жажда.

Тези заключителни акорди сякаш свидетелствуват, че поетът не вижда никакъв изход от страданията, че единствено отчаянието владее душата му, пронизана от стрелата на състраданиято. Но в книгата има още едно стихотворение — „Майко моя“, — и то е твърде показателно. Макар че е поставено като седмо поред в първия цикъл „Ви-

хвърт“, логически, идейно и емоционално то представлява кулминацията на стихосбирката и би трябвало да се намира в края ѝ. В него звучи нещо ново за Ханчев, което тепърва ще се развие в поезията му.

Лирическият герой на това стихотворение, който в случая е идентичен със самия поет, покрусен от неимоверните страдания на испанския народ, се обръща към майката, която чака да се върне нейният син. Цялата творба представлява драматичен, покъртителен диалог на героя автор с нея, диалог, който поетът води със себе си и който разкрива нови страни от неговата душевност. Изпъстрено с реторични въпроси, повторения, емоционални възклицания, чести обръщения, стихотворението насочва към едно ново чувство, което се е родило у героя в резултат на страшните изживявания. Макар че в него на места има известна разтеглениост, като цяло то внушава идеята за необходимостта да се приеме личното страдание като частица от общото, да не се мисли само за единичното нещастие, а за трагедията на целия народ, който сякаш е разпънат на кръста през тези драматични дни. Майката няма право да мисли само за своя сын, когато умират толкова хора. В такъв смисъл звучат думите на лирическият герой към нея:

Помисли за хилядите гладни,
виж полята, пълни с трупове!

Черни са те, черни, зли и хладни,
никнат в тях безкръстни гробове.

Чуй плача на майки и вдовици,
чуй плача на скръбната страна,
майко моя, колко мъченици
раждат тия страшни времена . . .

Цял народ, о майко моя, стене,
цял народ разпънат е на кръст,
грешно е да мислиш само мене
на родината пред кървавата пръст . . .

През познатата образност прозират нови чувства, в ужасите на страданието се е родило усещането на лирическият герой, че е частица от този изтерзан народ, към който принадлежи и че болката на народа е и негова лична болка. Прокрадва се и плахата вяра, че братоубийствената война няма да продължи дълго, че ще дойде ден, когато всички хора отново ще станат братя и ще се трудят свободно на възродената земя. Героят призовава майка си да вярва в неговото ново чувство, в обичта му към всички хора, на които се чувствава кръвно близък. И макар че всичко това е изразено много общо, във финала на стихотворението са предадени оптимизмът на поета и надеждата му за мир и братски труд:

Но аз вярвам, майко моя свята:
пак до теб безгрижно ще вървя,
пушките ще хвърлят моите братя
в труд спокоен в златните поля.

Майко моя, вярвай в любовта ми,
грейнала над всички по земята!
Не плачи за мен, за младостта ми,
сбогом, майко, сбогом, майко свята!

В рецензията на П. Пенев за „Испания на кръст“ е отбелязано, че В. Ханчев е съпричастен „към героичната борба, която води народът на Пиренейския полуостров“, защото там хората се борят, „за да създадат за своята страна нещо ново, нещо, което ще се роди из пепелищата на страшната революция“¹⁴. Въпреки своята недостатъчна

¹⁴ П. Пенев, „Испания на кръст“. Стихотворения от Веселин Ханчев. — Литературен глас, г. IX, бр. 353, 5. V. 1937, с. 7.

идейно-естетическа определеност, стихотворението „Майко моя“ свидетелствува и за нещо ново, което се е родило у самия Ханчев — за началото на онази приобщеност и болка за човешката съдба, на сливането му с трепетите и мъките на обикновените хора, които ще се развият в неговата лирика от следващите години. Поетът не достигна до разбиране на причините и същността на Испанската гражданска война, но се почувствува като частица от измъчения испански народ и повярва в щастливото му бъдеще. И именно тази позиция — не на социална ориентираност, а на етическа съпричастност с човешката болка и страдание, именно усещането, че си частица от огромния човешки колектив, с който си неразривно свързан, от чиято съдба се определя и твоята собствена съдба, — е онова ценно зърно, което се открива в стихосбирката „Испания на кръст“ сред общата описателност и традиционност на образността и външния поглед „отгоре“ към войната.

Поетиката на първата Ханчева стихосбирка дава нагледна представа за съчетаването на литературните влияния със стремежа на младия лирик към търсене на собствено творческо „аз“, за колебанията и лутанията на неукрепналото му поетическо перо. От една страна, личат добрата литературна култура, стремежът за избягване на оголената тезисност и публицистичност, постигнатата сравнителна овладяност на стиха, езика и стила, известното умение за изграждане на художествените образи, а, от друга — многословието, описателността, прекалените повторения, шаблонното звучене на редица образи, известната архаичност на езика, несъмнените чужди влияния. В книгата има доста сравнения (далече не всички звучат оригинално), обречения, хиперболи, градации, рефрени, елиптически, повелителни и възкликателни изречения, често се срещат синтактичният паралелизъм и реторичните въпроси. На места използването на рефрените довежда до музикална вариативност, доразвита и обогатена в зрялата поезия на Ханчев. Важно място в поетиката на „Испания на кръст“ заема цветовата семантика и символика. Господстващите цветове в стихосбирката са червеният и черният. Червеният цвят на пожарите, на лумналите към небето огромни пламъци, които сякаш закриват хоризонта, и черният цвят на опустошената земя, на препълнените с мъртъвци злокобни ями, на черните войници, идващи да сеят смърт и разрушения, сякаш събират в себе си цялата трагика на войната, олицетворяват кръстните мъки на един изтерзан народ, който с нищо не е заслужил жестока си участ. В този аспект заглавието „Испания на кръст“ придобива символичен смисъл. В книгата са използвани всички стихотворни размери, без дактилния, като предпочитаните са четири-, пето- и шестостъпен ямб, хорей и амфибрахий. Само веднъж, в уводното стихотворение „Испания“, се среща четиристъпен анапест. В някои творби са употребени различни стихотворни размери: „Мадрид“ — шестостъпен ямб и тристъпен амфибрахий, „Атаката“ — петостъпен ямб и тристъпен амфибрахий, „Ямата на мъртъвците“ и „Пожарите“ — петостъпен и шестостъпен ямб, което довежда до промяна на ритъма и на общото звучене на стихотворенията. Образността носи забележими следи от поезията на Яворов, Дебелянов, Разцветников, Фунаджиев и Смирненски, особено по отношение на езиково-стиловото изграждане на творбите. За това свидетелствуват многобройни изрази и цели стихотворни редове: „тълпите из арените пращи“, „сред съсипни и смрад“, „димящи съсипни“, „мълчанието ледно“, „а те минават — гладни и бездомни“, „а те вървят по друмищата земни — бездомните чеда на майка клета“, „нощта е ден, денят — по-чер и от нощта“, „счеше жестокият бой на тълпите“, „като в кал захвърлени цветя“, „без милост нуждата обкръжва, без милост ужасът души“, „избухваше снаряд подир снаряд“, „над гладните тълпи небето тътне“ и др. Подобно влияние е неизбежно при всеки начинаещ поет, макар че на някои места в стихосбирката на Ханчев то се чувствува особено силно. Младият автор теърва ще се отърва от чуждите въздействия, ще търси своя собствен път в поезията, своята собствена творческа територия и неповторимост.

Затваряйки последната страница на тъничката стихосбирка, читателят изпитва противоречиви чувства. Той се оказва съпричастен с трагедията на испанския народ, вълнува се от жестоката му участ и същевременно осъзнава известната неадекватност между авторския замисъл и неговата художествена реализация. Противоречивите чувства, които оставя у нас стихосбирката на младия Ханчев „Испания на кръст“, не са случайни. Те са породени от вътрешната нееднородност на книгата, от разнопосочността на двете главни тенденции, които се откриват в нея. От една страна, това е заявеното в увода дистанциране на поета от двата лагера в разгарящия се конфликт, а, от друга — невъзможността му да гледа докрай отгоре, „от птичи полет“ на испанската драма. „Испания на кръст“ е свидетелство за скритата борба между неизбистрените политически възгледи на младия Ханчев и вярното вътрешно чувство на сърцето, което смътно му подсказва на чия страна е правдата — на страната на обикновения човек, герой и жертва на жестоката война. Дълбоко искреният, всеобемаш хуманизъм на поета, който го кара да избере една нетрадиционна тема за своя творчески дебют, неусетно го въвлича в лабиринтите на испанската действителност, за да разкрие кървавия лик на братоубийствената война, деформацията на човешката психика в нея, да отрече човешкото изтребление като антихуманно явление изобщо. Стихосбирката е заредена със силен антивоенен патос, пропита е с обич и болка за обикновения човек от далечната страна, която Ханчев чувствава съвсем близка. „Испания на кръст“ наистина премахва разстоянията между два народа от двата края на Европа, защото в нея авторът първоначално декларира, че просто ще съчувствува на жертвите в испанския конфликт, но, разтърсен дълбоко от тяхната трагедия, се променя пред очите ни, превръща се неусетно от безпристрастен наблюдател, от дистанциран зрител в активен участник в събитията, изстрада от меланхоличен съзерцател в човек, изпълнен с вяра в по-доброто бъдеще на испанския народ, в частица от огромния човешки колектив, с който е неразривно свързан. От пасивното съчувствие към страстния жизнуетвърждаващ патос, от отвлечените хуманистични декларации към отричането на войната като кърваво злодеяние, от оплакването на жертвите към пълното сливане с тях — такъв е пътят на поета Ханчев в „Испания на кръст“, такъв е пътят и на неговия автобиографичен лирически герой, пресъздаван в развитието.

И още нещо. Книгата е начало на един продължителен процес, който тепърва ще дава своите плодове. По силата на парадокса именно тази идейно незряла, несъвършена в художествено отношение първа стихосбирка на Ханчев бележи началото в търсенето на пътя за духовно родство с хората и с неговата тревожна съвременност. В този смисъл закономерно е появяването няколко години по-късно на стихотворения като писаните през 1941—1943 г. „Епоха“, „Към моите връстници“ и „На един разстрелян“, в които вече личат ясно изразени идейни позиции и пораснало поетическо майсторство. „И все пак изследователят на Ханчев няма право да отмине без внимание „Испания на кръст“ — пише С. Правчанов, — тя е неговото н а ч а л о (разр. С. П.). Спонтанен, искрен, но и фалшив тон в мутиращия му поетичен глас.“¹⁵ Ще си позволим да опровергаем критика — по-скоро тон, в чийто още неуверено трептящ тембър трудно може да се отгатне бъдещата симфония на зрялата Ханчева поезия.

Реализацията е надхвърлила замисъла и дори в известна степен се е оказала противоположна на него. От този момент болката и тревогата за човека ще завладеят напълно Ханчев, ще се превърнат в главен двигател на творчеството му, в истински смисъл на живота му, за да не го напуснат до сегния му ден.

В статията си „Тръба тревожна“, наричайки стихосбирката „Испания на кръст“ „книга-поезия на човеколюбието и състраданието“¹⁶, Хр. Илиева набляга върху поляри-

¹⁵ С. Правчанов. Веселин Ханчев. Литературнокритически очерк. С., 1971, с. 20.

¹⁶ Хр. Илиева. „Тръба тревожна“. (50 години от появата на първата стихосбирка на Веселин Ханчев „Испания на кръст“). — Хоризонт, г. XIV, 1987, кн. 3, с. 138.

зирането на двата воюващи лагера в Испанската гражданска война, отразено в първия стихотворен сборник на В. Ханчев: „Образите на защитниците на републиката и фалангистите, на жертвите на насилието и сеячите на същото това насилие са ясно разграничени.“¹⁷ Според нас това твърдение несъмнено е пресилено, доколкото в „Испания на кръст“ не могат да се открият строго определени идейно-политически авторски позиции. Същевременно стихосбирката надхвърля значението на историко-литературен факт от поетическата биография на Ханчев, на обикновена регистрация на неговите общохуманни възгледи, които според Ст. Стаев „го поставят на позициите на неутралитета“¹⁸, и свидетелства за стремежа на дебютиращия автор „да навлезе в епохата и в голямото изкуство“¹⁹. „Испания на кръст“ не е неутрална книга. Тя е доказателство за кръстните мъки на един млад лирик, разпнат между болката и оптимизма, между трагичните изживявания и смътното предчувствие за неизбежна промяна, между отчаянието и вярата в бъдещето.

Дълг, много дълг е пътят на поета Ханчев към висините на лирическото слово. Дебютирал с книга осемнадесетгодишен, той тепърва ще се развива упорито и ще укрепва творчески, за да разкрие по качествено нов начин своя талант в сборника „Стихове в паласките“ (1954), а по-късно в „Лирика“ (1960) да се издигне до едни от най-значителните завоевания на съвременната българска поезия. Но когато обглеждаме този дълг и неравен творчески път, не трябва да забравяме, че именно „Испания на кръст“ е първата, макар и още съвсем плаха, неуверена крачка по него, тя е началото на Ханчев като поет. И това обстоятелство, а не само тематиката ѝ, определя нейното място в историята на българската литература.

¹⁷ Пак там, с. 140.

¹⁸ Ст. Стаев. Ранният Ханчев. — Родна реч, 1969, кн. 9, с. 7.

¹⁹ А. н. Първанова. Аз бях човек, преди да се родя. — Родна реч, 1979, кн. 3, с. 15.